

100 episodis clau de la història de Catalunya

Agustí Alcoberro

100 episodis clau de la història de Catalunya

29 / 100

BANDOLERS!

El Quixot de Miguel de Cervantes va saber que era a Catalunya quan va trobar un grup de cossos de bandolers penjats dalt d'un arbre. "No tienes de qué tener miedo", advertí el Quixot a Sancho, "porque estos pies [...] sin duda son de algunos foragidos y bandoleros que en estos árboles están ahorcados, que por aquí los suele ahorcar la justicia cuando los coge, de veinte en veinte y de treinta en treinta; por donde me doy a entender que debo estar cerca de Barcelona." El bandolerisme català havia esdevingut a la ratlla del 1600 un tòpic gairebé ètnic per als escriptors castellans. Però per a molts catalans era un autèntic maldecap.

El bandolerisme català dels segles XVI i XVII té unes arrels i unes causes. L'aparició de l'estat modern havia anat arraconant les formes de violència legítima pròpies del món feudal. L'estat començava a tenir el monopoli de la violència, i criminalitzava les seves altres formes, com les velles guerres privades entre senyors. Per aquesta via, les lluites de bàndols esdevenien bandolerisme.

Però hi havia més coses. L'extensió de la ballesta, a partir del segle XV, i sobretot de les armes de foc, com el pedrenyal, des de la centúria següent havien democratitzat l'accés a la violència. Un cavaller medieval necessitava llargs anys d'aprenentatge i entrenament per esdevenir expert en l'ús de l'espasa, l'escut o la llança. Tot això esdevenia de cop més fàcil amb les armes de foc. La violència ja no era patrimoni d'una classe social ociosa. Apareixia el bandolerisme popular, en el sentit d'extracció humil. I, d'altra banda, els enormes canvis econòmics viscuts en el "segle decisiu", 1550-1640, havien generat progrés i riquesa per a uns, però també pobresa i marginació

per a una àmplia legió de perdedors, al camp i a la ciutat. El recurs a la delinqüència podia semblar-los una bona sortida.

La primera pragmàtica, o decret del lloctinent, contra aquest nou bandolerisme és del 1539. Els historiadors sabem que el primer que expliquen les lleis és allò que existeix: en totes les èpoques tan sols es prohibeix allò que està passant. En tot cas, la publicació de noves lleis sobre el mateix tema només assenyala el fracàs de les seves precedents, i la continuïtat d'allò que es volia perseguir. Doncs bé: de pragmàtiques i lleis contra el bandolerisme se'n van continuar fent durant un segle.

Els bandolers s'organitzaven en partides, o colles. Hi havia alguns llocs on actuaven de manera habitual, en especial els ports de muntanya on els carruatges carregats de mercaderies eren divisables amb molta antelació. També les masies aïllades de pagesos grassos, on podien moure's amb impunitat i confiscar importants botins. Un fet i l'altre —l'extensió del comerç interior i la formació d'una classe mitjana pagesa— revelaven les contradiccions del creixement econòmic. Però els bandolers també actuaven a les ciutats i viles, es llogaven a notables locals en les seves guerres intestines i fomentaven la falsificació de moneda, entre altres delictes.

La repressió va prendre formes diverses: des dels indults generals, que pretenien afeblir l'amenaça bandolera, fins a la repressió indiscriminada contra aquells a qui s'acusava de col·laboració. Aquest escenari es va donar de manera extrema durant la lloctinència del duc d'Alburquerque (1616-1639). Durant aquells anys es van produir nombroses execucions, i també l'enderrocament de masies i castells i tales de boscos.

35 / 100

**ROCAGUINARDA I SERRALLONGA,
LA FI DEL BANDOLERISME**

Dos caps de quadrilla destaquen en el primer terç del segle XVII, l'última i probablement la més aguda etapa del bandolerisme. Són, respectivament, Perot Rocaguinarda (1582 – després de 1635) i Joan Sala i Ferrer, àlies Serrallonga (1594-1634).

Rocaguinarda va néixer a Oristà, al Lluçanès. Provenia d'un mas benestant, però potser no prou per poder alimentar els set fills de la família; ell n'era el cinquè. En tot cas, Perot va ser alfabetitzat (en conservem textos), i amb dinou anys es va desplaçar a Vic per aprendre un ofici. Però allí ben aviat es va embolicar en les guerres de bàndols entre nyerros i cadells, que aleshores migpartien Catalunya. A Vic, en concret, els nyerros eren dirigits pel noble Carles de Vilademany, mentre els cadells tenien al seu davant el bisbe de la ciutat, Francesc de Robuster i Sala. Després de l'assalt al palau bisbal, el 1602, Rocaguinarda va ser declarat gitat de pau i treva, i va haver de passar a la clandestinitat. Cinc anys més tard, ja era el principal cap de quadrilla de Catalunya. Un testimoni el descriu així: "home espigat, prim, flac de cara, amb poca barba quasi tirant a roig, que portava un barret de molt bona talla amb unes plomes". Amb la seva quadrilla es va posar al servei de nobles i eclesiàstics i va actuar en nombroses guerres privades arreu de Catalunya.

Fins i tot Francesc Vicent Garcia li dedicà un cèlebre sonet que en destacava la força i la valentia: "Quan baixes de muntanya, valent Roca, / com si una roca de Montseny baixara, / mostres al món ta fortaleza rara, / que per a tu sa fúria tota és poca." Per la seva banda, Miguel de Cervantes el convertí en l'únic personatge real que apareix al Quixot —i en l'únic i autèntic col·lega i amic del seu protagonista.

El 1611, però, Rocaguinarda acceptà un indult reial, i marxà com a capità dels terços a Itàlia, on encara residia el 1635.

Serrallonga va néixer en un mas de Viladrau (Osona); era el cinquè de nou germans, dels quals quatre, com a mínim, van ser bandolers. El 1618 es casà amb Margarida Tallades, pubilla del mas Serrallonga (Querós, Sant Hilari Sacalm), de qui prengué el cognom. Serrallonga, que era analfabet, va ser, doncs, pagès. L'actuació bandolera de Serrallonga gairebé coincideix amb la lloctinència del duc d'Alburquerque (1616-1639), el període de repressió extrema. Després de participar en alguns petits robatoris, el 1622 Serrallonga va ser denunciats per un veí i va haver de posar-se fora de la llei. Cinc anys després la seva quadrilla aplegava prop de cent homes, i ell era el bandoler més buscat de Catalunya. La persecució va esdevenir implacable i el va obligar a fugir a França el 1630. Traït per un petit cavaller de frontera, va retornar en solitari el 1632. Des d'aleshores l'acompanyà Joana Massissa, una dona que va conèixer camí de Núria el 25 de juliol d'aquell any i que va esdevenir la seva amant.

Serrallonga va ser delatat i detingut l'octubre del 1633. Va ser executat a Barcelona el 8 de gener de l'any següent, com explica el *Dietari* del Consell de Cent: "fou la sentència de cent assots, aportat amb carretó, atenallat i fet quatre quartos, i lo cap posat en una de les torres del portal de Sant Antoni". De la seva mort se'n van publicar diversos romanços de cec, que segles més tard van acabar inspirant poetes i músics com Víctor Balaguer, Joan Maragall i Esquirols. I les ninetes van plorar de tristor.

83 / 100

LES PRIMERES ESTELADES

Les primeres organitzacions que es posicionen de manera explícita per la independència de Catalunya sorgeixen en el context de la Primera Guerra Mundial. Amb elles apareix també la bandera estelada. Així, l'11 de setembre del 1915, el doctor Joan Soler i Pla i altres membres d'Unió Catalanista van lliurar una bandera estelada a un grup de voluntaris catalans que lluitaven a la Legió Estrangera francesa. "La bandera catalana amb el triangle blau i l'estel solitari volà estesa per primer cop en mà d'aquells braus", va escriure Soler i Pla. L'estelada reapareix en diverses fotografies del 1918 i en un document bilingüe català-anglès que el Comitè ProCatalunya adreçà al president nord-americà Woodrow Wilson l'11 de setembre d'aquell any. Com se sap, a la fi de la Primera Guerra Mundial Wilson defensà el dret d'autodeterminació dels pobles. Curiosament, la versió anglesa del document era decorada amb la bandera dels Estats Units d'Amèrica i amb l'estelada, però en la versió catalana aquesta segona era reemplaçada per la bandera de les quatre barres. L'explicació d'aquest fet es pot trobar en un text de Vicenç Albert Ballester, probablement el dissenyador de la nova bandera. Ballester considerava que l'estelada havia de ser una bandera de combat amb una durada limitada, i que, un cop Catalunya assolís la independència, caldria instaurar "de bell nou la bandera de les quatre barres, la bandera catalana, sense estels, sense blaus, però amb tots els honors. Ben alta, ben dreia i ben sola!".

Tanmateix, l'Estat espanyol, en tant que estat neutral, no participà en les negociacions que seguiren la guerra, i no va ser objecte de modificacions de fronteres. Cal destacar que la derrota dels imperis

centrals suposà l'esquarterament dels imperis austrohongarès i turc i l'amputació de territoris de l'Imperi alemany, a més de la independència de les nacions europees sotmeses fins aleshores a Rússia i la creació de l'estat lliure d'Irlanda.

L'independentisme català disposava aleshores ja d'un líder: Francesc Macià i Lluçà. L'antic coronel d'enginyers que havia estat elegit diputat per Solidaritat el 1907 havia fet una interessant evolució política que l'havia dut cap a posicions més radicals tant en l'eix nacional com en l'eix social. Macià participà el 1919 en la formació de Federació Democràtica Nacionalista, que es definí com a independentista. I el 18 de juliol del 1922 fundà Estat Català. El nou grup adoptà la bandera de l'estel solitari.

La dictadura de Miguel Primo de Rivera radicalitzà aquest col·lectiu, que optà per la lluita armada. El 6 de juny del 1925 un escamot de Bandera Negra d'Estat Català va planejar un atemptat als túnels del Garraf contra el tren en què viatjaven Alfons XIII i Miguel Primo de Rivera, que finalment va fracassar. Un any després, el novembre del 1926, Francesc Macià assajà la invasió de Catalunya des de Prats de Molló; aquella acció armada tenia el suport dels anarcosindicalistes de la CNT. Com hem avançat, aquell fet precipità la detenció de Macià, que aprofità el seu judici a París per internacionalitzar el cas de Catalunya. En els anys següents, Macià es desplaçà per les repúbliques d'Amèrica, on va aconseguir el suport de la nombrosa colònia catalana. A Cuba, el 1928, va aprovar la Constitució de la República Catalana, coneguda com a Constitució de l'Havana, que establia l'estelada com la bandera del nou estat.

100 episodis clau de la història de Catalunya

84 / 100

EL 14 D'ABRIL DEL 1931

La fi de la dictadura de Miguel Primo de Rivera havia deixat tocada la monarquia d'Alfons XIII. L'agost del 1930 les forces republicanes i d'esquerres van acordar el pacte de Sant Sebastià, pel qual es comprometien a proclamar la República i a reconèixer l'autonomia de Catalunya. Entre els signants del pacte hi havia tres catalans: Jaume Aiguader, d'Estat Català, Manuel Carrasco i Formiguera, d'Acció Catalana, i Macià Mallol, d'Acció Catalana Republicana. Per contra, en aquell context, la Lliga Regionalista de Francesc Cambó va optar per col·laborar amb la monarquia.

Però la força que anava a liderar Catalunya els anys següents tot just es va fundar el març del 1931, en el Congrés d'Esquerres celebrat a Sants. Allí van confluïr Estat Català de Francesc Macià, el Partit Republicà Català de Lluís Companys i altres grups i personalitats republicans i independentistes. La força naixent es va anomenar Esquerra Republicana de Catalunya. Estat Català hi aportà en primer lloc el prestigi indiscutit del líder, Macià, que aleshores continuava a l'exili i que ja era popularment conegut com l'Avi. Els republicans, per la seva banda, van aportar sobretot una potent xarxa de casals i entitats repartits per un gran nombre de pobles i ciutats. Tanmateix, ERC no era encara un partit amb un projecte polític tancat, i tenia un nivell de cohesió que s'acostava més al d'una coalició. Allò que els havia unit (i que també havia acostat una part important de la CNT) era la lluita contra la dictadura de Miguel Primo de Rivera i la duresa de la repressió.

El 12 d'abril, el nou partit es va presentar en coalició, com a soci minoritari, de la Unió Socialista de Catalunya de Manuel Serra

i Moret. En aquells comicis, a banda de les forces monàrquiques, també hi van participar la Lliga Regionalista, el Partit Catalanista Republicà (fruit de la fusió d'AC i d'ACR) i la coalició republicano-socialista amb el Partit Radical i el PSOE. La victòria d'ERC-USC va ser esclatant. A Barcelona va obtenir 25 regidors enfront dels 12 de la Lliga. En el conjunt de Catalunya, 3.219 i un 68% dels vots, mentre la Lliga n'obtenia 1.014 i un 20,7% dels sufragis. Al conjunt de l'Estat, les forces republicanes van vèncer a 41 de les 50 capitals de província.

A mesura que es van conèixer els resultats, es va anar generalitzant la sensació que el canvi era inevitable. El 14 d'abril, molts ciutadans van sortir al carrer amb banderes catalanes i republicanes. A Barcelona, Lluís Companys va entrar a l'Ajuntament i des del balcó de la plaça de Sant Jaume va proclamar la República. Hores després, Francesc Macià, des de l'antic Palau de la Generalitat, va proclamar la "República Catalana com a estat integrant de la Federació Ibèrica" i es va fer càrrec de les funcions de president del govern de Catalunya. Mentre a altres ciutats també es proclamava la República, a Madrid s'hi formava el govern provisional, presidit per Niceto Alcalá Zamora. Alfons XIII va acceptar els resultats i va marxar a l'exili.

Però la República Catalana va tenir una vida molt breu. El govern provisional va enviar a Barcelona tres ministres: els catalans Marcel·lí Domingo i Lluís Nicolau d'Olwer, i Fernando de los Ríos. La República Catalana va esdevenir Generalitat de Catalunya, cosa que la part catalana va interpretar com la recuperació de la sobirania abolida el 1714.